

УДК 159.922.4

Гафіатуліна Анна Вікторівна

аспірант, викладач кафедри практичної психології,
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна
gafiatulina@gmail.com
ORCID ID: orcid.org/0000–0001–5995–0367

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОЛЕКТИВНОЇ САМООЦІНКИ
СТУДЕНТАМИ СВОЄЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ**

В статті представлені результати емпіричного дослідження колективної самооцінки своєї національної спільноти студентами північного, південного, західного та східного регіонів України. Загальною особливістю для представників усіх регіонів України є висока оцінка своєї нації. Поряд з тим для більшості українських студентів нація не відіграє важливої ролі у формуванні їхньої особистості. Рівень значущості себе як представників своєї нації найвищий у респондентів північного регіону України. Студенти західного та північного регіонів в порівнянні зі студентами східного та південного регіонів більш позитивно оцінюють свою націю. Найвищі оцінки українська нація отримує від студентів західного регіону. Представники південного регіону України більше за інших схильні до думки про те, що «інші» оцінюють українську націю не досить позитивно.

Ключові слова: колективна самооцінка, національна спільнота, регіональні особливості, студенти, національна ідентичність.

Постановка проблеми. В епоху глобалізаційних змін та в умовах не прогнозованого сьогодення України, проблема формування національної самосвідомості молоді набуває особливої ваги. Провідним завданням Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді є розвиток і формування національної самосвідомості особистості. Це, в свою чергу, неможливо без розуміння сутності ключового явища національної психології — національної самосвідомості. Національна самосвідомість не належить до проблем, обійдених увагою науковців. Вивченням різних аспектів національної самосвідомості займалися та займаються такі дослідники: А. М. Березін [1], С. М. Бойко [2], В. В. Борисов [3], М. Й. Боришевський [4], Л. М. Співак [5], О. А. Михневич [6], В. Ф. Соколова [7], О. В. Шевченко [8].

Разом із зростаючою кількістю досліджень національної самосвідомості, залишається значна кількість «білих плям» у розумінні та осмисленні окресленого явища. Однією з таких проблем, що є не достатньо висвітленою на теренах вітчизняної психологічної науки, є проблема вивчення регіональних особливостей національної самосвідомості молоді України. Наше дослідження присвячене вивченню одного з основних компонентів національної самосвідомості, яким є національна самооцінка. Національна самооцінка розуміється нами як основний елемент національної самосвідо-

мості, що характеризується емоційно насиченими оцінками своєї нації та самого себе як представника національної спільноти.

Мета статті. Соціальна значущість та недостатня розробленість проблеми психологічних особливостей національної самосвідомості представників різних регіонів України зумовили постановку наступної мети — емпірично дослідити регіональні особливості колективної самооцінки студентами своєї національної спільноти.

Результати дослідження. Засобом вимірювання оцінки особистістю своєї національної спільноти нами була обрана Шкала колективної самооцінки «Collective Self-Esteem Scale (CSES)» R. Luhtanen, J. Crocker. Методика CSES у зарубіжній психології є одним із найбільш широко використовуваних інструментів для оцінки колективної групової ідентичності серед расових та етнічних популяцій (груп). Сучасна шкала являє собою перелік тверджень, які стосуються особистісного членства (належності) в групі та оцінюються за 7-бальною шкалою.

Автори методики обґрунтували міжособистісну соціально-когнітивну теорію «Я» та особистості, реляційного «Я» (the relational self), в якій знання про «Я» пов'язане зі знанням про значимих інших. Шкала містить 16 пунктів, які вимірюють чотири типи самооцінки, що пов'язані з членством у своїй групі. Зокрема, ці чотири типи є такими: оцінка членства (Membership Esteem) — наскільки хорошим чи значимим є респондент як член соціальної групи (членство респондента у даній групі); приватна-колективна самооцінка (Private Collective Self-Esteem) — наскільки хорошою, на думку респондента, є його соціальна група; публічна-колективна самооцінка (Public Collective Self-Esteem) — як, на думку респондента, інші оцінюють його соціальну групу; значимість для ідентичності (Importance to Identity) — наскільки важлива соціальна група для Я-концепції респондента.

В експерименті, який проводився протягом 2015–2016 року, взяли участь 653 респонденти — студенти віком від 19 до 23 років з різних регіонів України. За показником статі до вибірки ввійшли 448 дівчат і 205 юнаків; за віковим показником вибірка охопила: 112 осіб — 17–18 рр., 171 — 19–20 рр., 165 — 21–22 рр., 107 — 23–24 рр., 98 — 25–26 рр. В ході дослідження було виділено чотири групи досліджуваних: 1-ша група — м. Київ (113 осіб), м. Суми (51 особа); 2-га група — Харків (187 осіб); 3-тя група — Луцьк (142 особи); 4-та група — м. Мелітополь (101 особа), м. Бердянськ (59 осіб). Досліджувані групи отримали відповідні назви: перша група — Північ, друга — Південь, третя — Схід, четверта — Захід. Приналежність міст до певного регіону визначалась адміністративним устроєм України.

Обробка даних передбачала кількісний та якісний аналіз отриманих результатів. Кількісний аналіз полягав у використанні методу описової статистики (відсотковий розподіл за кожною субшкалою методики) та застосування однофакторного дисперсійного аналізу з метою встановлення статистично значущої різниці досліджуваних груп.

Однофакторний дисперсійний аналіз (Analysis Of Variances, ANOVA) — це процедура порівняння середніх значень вибірки, на підставі якої робить-

ся висновок про співвідношення середніх значень генеральних сукупностей. Найближчим та простішим аналогом ANOVA є t-критерій Стьюдента. На відміну від t-критерія, дисперсійний аналіз призначений для порівняння не двох, а декількох вибірок, що є доцільним для нашого дослідження (порівняння чотирьох груп досліджуваних). У процесі аналізу зіставлялися компоненти дисперсії змінної. Загальна мінливість змінної розкладалась на дві складові: міжгрупову (факторну), що зумовлена відмінністю груп (середніх значень), і внутрішньогрупову (помилки), що зумовлена випадковими причинами. Чим більшою є частка від ділення міжгрупової та внутрішньогрупової мінливості (F-відношення), тим більшою є різниця між середніми значеннями вибірок, і тим вище статистична значущість цієї різниці. Обов'язковою умовою застосування однофакторного дисперсійного аналізу була перевірка даних на гомогенність дисперсії (критерій Homogeneity of variance test). Тест Левеня (Levene Test на гомогенність дисперсій) визначав рівень значущості відмінностей дисперсії груп. Аналіз результатів проводився лише за умови незначущої різниці дисперсій між даними груп (при $p > 0,05$), що означало коректність використання тесту ANOVA.

Однак, при виявленні статистично значущих відмінностей може бути зафіксована лише їх наявність, але які саме групи відрізняються одна від одної, визначити неможливо. З цією метою застосовують так звані апостеріорні критерії (Post Hoc). Апостеріорні порівняння являють собою попарні порівняння досліджуваних груп для виявлення відмінностей між ними. В нашому дослідженні ми послуговувались одним з апостеріорних критеріїв — тестом Дункана (встановлений рівень значущості $p \leq 0,05$). Таким чином, за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу нами були встановлені статистично значущі відмінності між даними чотирьох груп досліджуваних, а також встановлені попарні порівняння цих груп для виявлення відмінностей між ними. Обробка даних здійснювалась за допомогою програми статистичної обробки даних SPSS 17.0.

В кожній групі досліджуваних була встановлена кількість респондентів у відсотковому відношенні, розподілених за рівнями самооцінки. Мінімальне значення шкали — 0 балів, максимальне значення шкали — 7 балів. Таким чином, значення розподілялися за рівнями: 0–2 бали — низький рівень, 3–5 балів — середній рівень, 6–7 балів — високий рівень самооцінки. Нижче представлені результати обробки методики CSES серед представників чотирьох регіонів України (табл. 1).

Отже, отримані дані дозволяють зробити певні висновки. Студенти *північного регіону* України відчувають себе хорошими членами своєї нації та високо позитивно оцінюють свою націю. На думку цих студентів, «інші» оцінюють їх націю значною мірою позитивно. Поряд з тим нація як соціально релевантна група для становлення Я-концепції не досить важлива для представників даного регіону.

У значної більшості респондентів *південного регіону* України превалює середній рівень оцінки членства. Це означає, що студенти не вважають себе «надто хорошими» і водночас не вважають себе «занадто поганими»

членами своєї нації. Ті ж самі висновки можна екстраполювати і на таку характеристику, як значимість себе відносно своєї спільноти. Студенти південного регіону в переважній більшості мають середній та високий рівні приватної-колективної самооцінки. Отже, цими студентами нація сприймається досить позитивно. Також фіксуємо середні показники публічної-колективної самооцінки, що вказують на помірну оцінку себе «очима інших». Для студентів південного регіону важливість своєї нації також не є основною та першочерговою у структурі Я-концепції особистості.

Таблиця 1

Відсотковий розподіл за рівнями шкали колективної самооцінки серед досліджуваних груп, %

Шкала	Оцінка членства			Приватна-колективна самооцінка			Публічна-колективна самооцінка			Значимість для ідентичності		
	Рівень	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній
Регіон	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Північ	–	79,0	21,0	1,6	46,8	51,6	1,6	74,2	24,2	16,1	77,4	6,5
Південь	7,9	82,9	9,2	9,2	50,0	40,8	13,8	72,4	13,8	28,9	71,1	–
Захід	5,9	86,3	7,8	3,9	35,3	60,8	5,9	72,5	21,6	11,8	78,4	9,8
Схід	5,7	84,1	10,2	2,5	60,5	36,9	5,1	80,3	14,6	24,0	74,1	1,9

Більшість респондентів *західного регіону* України мають середній рівень за шкалою оцінка членства, відтак вважають себе «середньо хорошими» представниками своєї нації. Респонденти цієї групи ставляться до своєї нації, безумовно, позитивно (на високому рівні показників). Також фіксуємо високі показники за шкалою публічна-колективна самооцінка: вони вважають, що «інші» оцінюють їх націю позитивно. Нація для студентів західного регіону України відіграє помірно важливу роль для ідентичності загалом.

Студенти *східного регіону* України у більшості вважають себе «середньо хорошими» членами української нації. Нація сприймається респондентами привабливою та хорошою. На думку студентів, «інші» оцінюють українську націю в цілому нормально, середньо. Нація як релевантна соціальна група не є важливою для становлення ідентичності особистості студента східного регіону України.

Для встановлення статистично значущої різниці між групами за показниками методики «Шкала колективної самооцінки» (порівняльний аналіз чотирьох груп) був застосований однофакторний дисперсійний аналіз, який дав змогу встановити співвідношення середніх значень досліджуваних груп (табл. 2).

Отже, за результатами однофакторного дисперсійного аналізу можемо констатувати статистично значущу різницю між досліджуваними групами за всіма шкалами методики: оцінка членства, приватна-колективна самооцінка, публічна-колективна самооцінка, значимість для ідентичності.

Таблиця 2

Міжгрупові відмінності за шкалою колективної самооцінки українських студентів (однофакторний дисперсійний аналіз)

Назва шкали	F	Sig.
Оцінка членства	5,837	0,001
Приватна-колективна самооцінка	7,251	0,000
Публічна-колективна самооцінка	6,068	0,000
Значимість для ідентичності	7,556	0,000

За допомогою апостеріорного критерію нами також були встановлені попарні порівняння цих груп. Відмінності в оцінюванні значимості себе як представника національної спільноти представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Порівняння оцінки значимості себе як представника національної спільноти між групами

Регіон	Підгрупа для альфа = 0,05	
	1	2
Схід	4,494	
Південь	4,572	
Захід	4,622	
Північ		4,984

За результатами однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) були виділені дві підгрупи, кожна з яких сформована відповідно до показника внутрішньогрупової однорідності. До першої належить група північного регіону, до другої підгрупи — східний, західний та південний регіони. З огляду на отримані дані, можемо стверджувати, що у студентів північного регіону вищий рівень значимості себе як членів національної спільноти в порівнянні зі студентами південного, західного та східного регіонів України. Нашою гіпотетичною інтерпретацією даних є те, що студенти північного регіону України проживають ближче до економічного, культурного та духовного центру країни — столиці (м. Київ); і така близькість до «серця України» може надавати відчуття більшої значимості себе як представників нації у порівнянні з представниками інших регіонів.

Децю іншою є картина міжгрупових порівнянь за шкалою приватна-колективна самооцінка (табл. 4).

Таблиця 4

Міжгрупове порівняння оцінок студентами своєї національної спільноти

Регіон	Підгрупа для альфа = 0,05	
	1	2
Схід	5,073	
Південь	5,166	
Північ		5,593
Захід		5,743

За результатами, отриманими в ході однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA), були виділені дві підгрупи. До першої підгрупи належать

респонденти північного та західного регіонів, до другої підгрупи — респонденти південного та східного регіонів. З огляду на отримані дані можемо стверджувати, що в оцінюванні своєї нації респонденти південного регіону схожі з респондентами східного регіону, а респонденти західного регіону схожі з респондентами північного регіону. Пара «захід — північ» має вищі показники за цією шкалою в порівнянні з парою «схід — південь». Незважаючи на відмінності між виокремленими парами груп, необхідно звернути увагу на загально позитивні оцінки своєї нації студентами всіх досліджуваних груп, що є важливим фактором у становленні національної самосвідомості особистості.

Далі представляємо порівняння груп за шкалою публічна-колективна самооцінка (табл. 5).

Таблиця 5

Міжгрупове порівняння оцінки своєї національної спільноти «очима інших»

Регіон	Підгрупа для альфа = 0,05	
	1	2
Південь	4,157	
Схід		4,649
Захід		4,830
Північ		4,859

За результатами однофакторного дисперсійного аналізу була виявлена статистично значуща різниця між студентами південного регіону (перша підгрупа) та студентами північного, західного та східного регіонів (друга підгрупа). Найнижчі показники за цією шкалою мають студенти південного регіону України. На їх думку, українська нація оцінюється «іншими» негативно. Респонденти південного регіону сумніваються в тому, що інші нації можуть оцінювати українську націю високо позитивно.

Попарні порівняння оцінки значимості своєї національної спільноти для ідентичності українськими студентами представлені в таблиці 6.

Таблиця 6

Порівняння оцінки значимості своєї національної спільноти для ідентичності

Регіон	Підгрупа для альфа = 0,05	
	1	2
Схід	3,464	
Південь	3,472	
Північ		3,914
Захід		4,178

За результатами однофакторного дисперсійного аналізу були виявлені дві пари груп, які значущо відрізняються одна від одної. Перша пара — респонденти східного та південного регіонів, друга пара — респонденти західного та північного регіонів. Для студентів східного та південного регіонів значимість нації для ідентичності є нижчою, ніж для студентів західного та північного регіонів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На підставі отриманих результатів нами був проведений якісний та кількісний порівняльний аналіз, що дав змогу виділити спільні та особливі характеристики в оцінюванні своєї нації респондентами чотирьох досліджуваних груп. Загальною особливістю для всіх чотирьох груп досліджуваних є високі показники за шкалою приватна-колективна самооцінка. Українські студенти оцінюють свою націю цілком позитивно, на високому рівні. Нація сприймається як хороша та приваблива для значної частини українського студентства. Також спільною особливістю для більшості респондентів є низькі показники за шкалою «Значимість для ідентичності». Студентська молодь України вважає, що нація не відіграє важливої ролі у формуванні їхньої особистості. В контексті теорії соціальної ідентичності повинна існувати домінуюча ідентичність, яка стає основою для інтегральної ідентичності. Як бачимо, національна ідентичність не є базовою у самосвідомості студентів-українців.

Також нами були виокремлені регіональні особливості — групові характеристики, які значно відрізняють певну досліджувану групу від інших або одну пару груп від іншої пари (парні порівняння). Рівень значущості себе як представника своєї нації найвищий у респондентів північного регіону України. На думку студентів північного регіону, вони є досить хорошими та значимими представниками своєї національної спільноти. Студенти західного та північного регіонів в порівнянні зі студентами східного та південного регіонів більш позитивно оцінюють свою націю. Найвищі оцінки українська нація отримує від студентів західного регіону. Представники південного регіону України схильні до думки про те, що «інші» оцінюють українську націю не досить позитивно. У такому контексті можна говорити про те, що у студентів південного регіону більш актуальним є «комплекс національної неповноцінності», ніж у студентів інших регіонів.

Перспективою подальших досліджень є дослідження регіональних особливостей інших компонентів національної самосвідомості — національної самоповаги, національного образу Я, національних цінностей тощо.

Список використаних джерел і літератури

1. Березін А. М. Психологічні чинники генезису національної самосвідомості особистості. — Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Андрій Миколайович Березін. — К., 2002. — 208 с.
2. Бойко С. М. Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір: дис.... канд. філос. наук: 09.00.12. / Світлана Миколаївна Бойко; Центр українознавства Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 200 арк.
3. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді: дис.... д-ра пед. наук: 13.00.07 / В'ячеслав Вікторович Борисов; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. — Т., 2006. — 453 с.
4. Боришевський М. Й. Дорога до себе. Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / М. Й. Боришевський. — К.: Академвидав, 2010. — 416 с.
5. Михневич О. А. Национальное самосознание как интегративный признак нации / О. А. Михневич, В. Г. Япринцев. — Минск: Харвест, 2007. — 318 с.

6. Співак Л. М. Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці : дис.... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Співак Любов Миколаївна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2016. — 491 с.
7. Соколова В. Ф. Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури: дис.... канд. психол. наук: 19.00.07 / Соколова Вікторія Федорівна; Херсон. держ. ун-т. — Херсон, 2009. — 238 с.
8. Шевченко О. В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості : дис.... канд. психол. наук: 19.00.07 / Шевченко Олена Василівна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2005. — 213 арк.

REFERENCES

1. Berezin, A. M. (2002). *Psykholohichni chynnyky henezysu natsionalnoi samosvidomosti osobystosti* [Psychological factors of genesis of person's national identity]. — Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Boiko, S. M. (2005). *Stanovlennia i rozvytok natsionalnoi samosvidomosti ukrainskoho narodu: tsinnisnyi vymir* [Formation and development of national self-consciousness of Ukrainians: value aspect]. — Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
3. Borysov, V. V. (2006). *Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia natsionalnoi samosvidomosti uchnivskoi ta studentskoi molodi* [Theoretical and methodological principles of national self-consciousness' formation of schoolchildren and students]. — Doctor's thesis. Ternopil [in Ukrainian].
4. Boryshevskiy, M. I. (2010). *Doroha do sebe. Vid osnov sub'iektnosti do vershyn dukhovnosti.* [The road to yourself. From the basics of subjectivity to the heights of spirituality]. — Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
5. Mihnevich, O. A. & Yaprincev, V. G. (2007). *Natsionalnoe samosoznanie kak integrativnyi priznak natsii* [National self-consciousness as an integrative attribute of the nation]. — Minsk: Harvest [in Russian].
6. Spivak, L. M. (2016). *Psykholohichni osnovy rozvytku natsionalnoi samosvidomosti v yunatskomu vitsi* [Psychological bases of development of national self-consciousness in adolescence]. — Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Sokolova, V. F. (2009). *Psykholohichni osoblyvosti rozvytku natsionalnoi samosvidomosti studentskoi molodi zasobamy ukrainskoi literatury* [Psychological peculiarities of the development of national self-consciousness of student' youth by means of Ukrainian literature]. — Candidate's thesis. Kherson [in Ukrainian].
8. Shevchenko, O. V. (2005). *Natsionalna identyfikatsiia u stanovlenni Ya-obrazu osobystosti* [National identification in the formation of self-image]. — Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

Гафиатулина Анна Викторовна

аспирант, преподаватель кафедры практической психологии
Киевский университет имени Бориса Гринченко
г. Киев, Украина

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОЛЛЕКТИВНОЙ САМООЦЕНКИ СТУДЕНТАМИ СВОЕЙ НАЦИИ

Резюме

В статье представлены результаты эмпирического исследования коллективной самооценки своей нации студентами северного, южного, западного и восточного регионов Украины. Общей особенностью для представителей всех регионов Украины является высокая оценка своей нации. Вместе с тем для большинства украинских студентов нация не играет важной роли в формировании их личности. Уровень

значимости себя как представителей своей нации наиболее высокий у респондентов северного региона Украины. Студенты западного и северного регионов по сравнению со студентами восточного и южного регионов более позитивно оценивают свою нацию. Наиболее высоко оценивают свою нацию студенты западного региона. Представители южного региона Украины больше других склонны к мысли о том, что «другие» оценивают украинскую нацию не позитивно.

Ключевые слова: коллективная самооценка, нация, региональные особенности, студенты, национальная идентичность.

Gafiatulina Anna Victorivna

Postgraduate, Lecturer

Institute of Human Sciences

Borys Grinchenko Kyiv University

Kyiv, Ukraine

REGIONAL FEATURES OF A NATIONAL SELF-ESTEEM BY UKRAINIAN STUDENTS

Abstract

The article is devoted to regional features of a national self-esteem. The results of empirical research of collective self-esteem of students from the northern, southern, western and eastern regions of Ukraine are considered. National self-esteem was examined by Collective Self-Esteem Scale (authors — R. Luhtanen, J. Crocker). The main part of the text informs about features of a national self-esteem by students from the different regions of Ukraine. Two general characteristics for all groups are identified: the high level of Private Collective Self-Esteem and the low level of Importance to Identity. Ukrainian students highly appreciate their nation. At the same time, for most Ukrainian students, the nation does not play an important role in their personal development. The highest level of Membership Esteem is found among respondents of the northern region of Ukraine. Students of the western and northern regions are more positive about their nation than the students from the eastern and southern regions. The students of the western region most highly appreciate their nation. The lowest rates of Public Collective Self-Esteem are established among students of the southern region of Ukraine. In the opinion of these students, the «others» estimate Ukrainians not positive. From the results it is concluded that there is a common and a difference in a collective self-esteem between students from different regions of Ukraine.

Key words: collective self-esteem, membership esteem, private collective self-esteem, public collective self-esteem, importance to identity, regional features, students, national identity.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2017